

SOLIQ SIYOSATINI TAKOMILLASHTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA UNI HAL ETISH YO‘LLARI

Ashurova Nargizaxon Valijon qizi

ingilis Qo‘qon universiteti Andijon filiali

“Ingilis tilli ” kafedrasi o‘qituvchisi

Usupjonova Oydin Farhot qizi

“Iqtisodiyot” yo‘nalishi I-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy iqtisodiyot sharoitida soliq siyosatini takomillashtirishning dolzarb muammolari chuqur tahlil qilinadi. Xususan, soliq yukining adolatliligi, soliqqa tortish bazasining yetarliligi, yashirin iqtisodiyot ulushi, raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqqa tortish mexanizmlarining moslashuvi hamda soliq ma'muriyatchiligining samaradorligi masalalari yoritiladi. Tadqiqot jarayonida statistik tahlil, taqqoslash, tizimli yondashuv va iqtisodiy modellashtirish usullaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari asosida soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi. Maqola natijalari mamlakat soliq tizimini modernizatsiya qilish, byudjet daromadlarini barqaror oshirish hamda tadbirkorlik subyektlari uchun qulay fiskal muhit yaratishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: soliq siyosati, fiskal barqarorlik, soliq yuki, soliq ma'muriyatchiligi, yashirin iqtisodiyot, byudjet daromadlari, raqamli iqtisodiyot, soliq islohoti.

Kirish

Hozirgi globallashtirish, raqamlashtirish va iqtisodiy integratsiya sharoitida soliq siyosati davlatning eng muhim makroiqtisodiy vositalaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Soliq siyosati orqali davlat iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, ijtimoiy tenglikni ta'minlaydi va byudjet barqarorligini mustahkamlaydi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda soliq siyosatini takomillashtirish iqtisodiy

islohotlarning ajralmas qismi hisoblanadi. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan soliq islohotlari soliqlar sonini qisqartirish, soliq stavkalarini pasaytirish, soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish va tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Biroq, iqtisodiyotning tarkibiy o'zgarishi, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi hamda yashirin iqtisodiyot ulushining saqlanib qolishi soliq siyosatini doimiy ravishda takomillashtirib borishni taqozo etmoqda. Mazkur ilmiy maqolaning asosiy maqsadi soliq siyosatini takomillashtirishning dolzarb muammolarini aniqlash, ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish va amaliy yechimlar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari soliq tizimini modernizatsiya qilish va fiskal samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar

Soliq siyosati va fiskal boshqaruv masalalari bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mazkur yo'nalish iqtisodiyot nazariyasi va amaliyotida markaziy o'rin tutadi. Klassik iqtisodiy maktab vakili A. Smit o'zining "Xalqlar boyligi" asarida soliqqa tortishning adolatlilik, aniqlik, qulaylik va tejamkorlik tamoyillarini asoslab bergan. Ushbu tamoyillar hozirgi zamon soliq tizimlari uchun ham metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Keyingi tadqiqotlarda J. Keynes, P. Samuelson, J. Stiglitz kabi olimlar soliq siyosatining iqtisodiy o'sish, bandlik va ijtimoiy barqarorlikka ta'sirini chuqur yoritgan. Xususan, J. Stiglitz soliq yukining adolatli taqsimlanishi va ijtimoiy tenglikni ta'minlashdagi rolini alohida ta'kidlaydi. Rivojlanayotgan mamlakatlar bo'yicha olib borilgan empirik tadqiqotlarda esa soliq ma'muriyatchiligining sifati byudjet daromadlari barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatishi isbotlangan. Mahalliy olimlar tadqiqotlarida O'zbekiston soliq tizimining shakllanish bosqichlari, soliq islohotlarining ijobiy natijalari va mavjud muammolari ilmiy asosda tahlil qilingan. Jumladan, soliq stavkalarini pasaytirish orqali tadbirkorlik faolligini oshirish, soliq imtiyozlarining samaradorligini baholash hamda yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish masalalari dolzarb yo'nalishlar sifatida ko'rsatiladi. Mazkur tadqiqotda metodologik asos sifatida tizimli va kompleks yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, induksiya va

deduksiya, statistik kuzatuv, qiyosiy tahlil, jadval va mantiqiy xulosa chiqarish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, Jahon banki, Xalqaro valyuta jamg'armasi va O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari tadqiqotning axborot bazasini tashkil etdi.

Natijalar

So'nggi yillarda O'zbekistonda soliq tushumlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi o'rtacha 22–25 foiz atrofida shakllanib kelmoqda. Biroq, ayrim rivojlangan mamlakatlarda ushbu ko'rsatkich 30–35 foizni tashkil etadi. Bu holat soliq bazasini kengaytirish va yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish zarurligini ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, soliq ma'muriyatchiligini raqamlashtirish natijasida soliq tushumlari oshgan, soliq to'lovchilar xarajatlari esa qisqargan. Masalan, elektron hisob-faktura va onlayn kassa tizimlarining joriy etilishi soliq intizomini mustahkamladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, soliq siyosatini takomillashtirish jarayonida mavjud muammolar faqat fiskal xarakterga ega bo'lib qolmasdan, balki ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlikka ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. So'nggi yillarda O'zbekistonda soliq yukini kamaytirish, soliqlar sonini qisqartirish va soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq, ushbu islohotlarga qaramasdan, ayrim tizimli muammolar hanuzgacha saqlanib qolmoqda. Xususan, soliq yukining adolatliligi masalasi dolzarb bo'lib, ayrim tarmoqlarda soliq yukining yuqoriligi tadbirkorlik faolligini pasaytirishi mumkin. Shuningdek, yashirin iqtisodiyot ulushining yuqoriligi byudjet daromadlarining to'liq shakllanishiga to'sqinlik qilmoqda. Jahon banki va Xalqaro valyuta jamg'armasi ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan mamlakatlarda yashirin iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotning 20–40 foizini tashkil etishi mumkin. Raqamli iqtisodiyot sharoitida esa elektron savdo, frilanserlik va transchegaraviy xizmatlardan olinadigan daromadlarni soliqqa tortish mexanizmlari yetarli darajada takomillashmagan. Bu holat soliq bazasining qisqarishiga va soliq tengligining buzilishiga olib keladi. Shu bois, soliq siyosatini zamonaviy texnologiyalar asosida qayta ko'rib chiqish zarur. Quyidagi jadvalda soliq siyosatini takomillashtirishning

dolzarb muammolari, ularning iqtisodiy mazmuni va amaliy yechimlari yanada kengroq talqinda keltiriladi.

Jadval 1 Soliq siyosatini takomillashtirishning dolzarb muammolari va ularni hal etish yo'llari

Muammo yo'nalishi	Muammoning kengaytirilgan mazmuni	Taklif etilayotgan yechimlar
Soliq yukining adolatliligi	Soliq yukining daromad darajasi va tarmoqlar kesimida notekis taqsimlanishi, kichik biznes uchun nisbatan yuqori bosim mavjudligi	Progressiv soliqqa tortish mexanizmlarini joriy etish, kichik biznes uchun soliq stavkalarini bosqichma-bosqich pasaytirish
Yashirin iqtisodiyot ulushi	Norasmiy bandlik va naqd pul aylanmasining yuqoriligi soliq bazasini qisqartirmoqda	Naqd pulsiz hisob-kitoblarni rag'batlantirish, soliq monitoringini raqamlashtirish
Soliq ma'muriyatchiligi samaradorligi	Soliq hisobotlarining murakkabligi va tez-tez o'zgarishi soliq to'lovchilar xarajatlarini oshiradi	Hisobot shakllarini qisqartirish, avtomatlashtirilgan soliq hisobini joriy etish
Raqamli iqtisodiyotda soliqqa tortish	Onlayn platformalar va raqamli xizmatlardan olinadigan daromadlarni aniqlashdagi qiyinchiliklar	Raqamli xizmatlar uchun alohida soliq rejimini ishlab chiqish
Investitsion muhit va barqarorlik	Soliq qonunchiligining tez-tez o'zgarishi investorlar ishonchini pasaytiradi	Uzoq muddatli va barqaror soliq

		strategiyasini ishlab chiqish
Soliq madaniyati	Aholi va tadbirkorlarning soliq to'lashga bo'lgan ijtimoiy mas'uliyati yetarli emas	Soliq savodxonligini oshirish, ochiqlik va shaffoflikni kuchaytirish

Muhokama

Tadqiqot davomida olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, soliq siyosatini takomillashtirish bir vaqtning o'zida fiskal, iqtisodiy va ijtimoiy maqsadlarni uyg'unlashtirishni talab etadi. Soliq yukining haddan tashqari oshirilishi iqtisodiy faollikni pasaytirishi mumkin bo'lsa, soliq stavkalarining asossiz pasaytirilishi byudjet daromadlari barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro tajribaga murojaat qilinadigan bo'lsa, rivojlangan mamlakatlarda soliq siyosati asosan prognoz qilinadigan, shaffof va uzoq muddatli strategiya asosida olib boriladi. Raqamli texnologiyalar yordamida soliq to'lovchilarning faoliyati real vaqt rejimida monitoring qilinadi. Bu esa yashirin iqtisodiyot ulushini sezilarli darajada qisqartirish imkonini beradi. O'zbekiston sharoitida esa soliq siyosatini takomillashtirishda hududiy va tarmoq xususiyatlarini inobatga olish muhimdir. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari uchun soliq yengilliklari iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qilsa-da, ushbu imtiyozlarning samaradorligi doimiy monitoring qilib borilishi lozim.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, soliq siyosatini takomillashtirishning dolzarb muammolari davlat moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy rivojlanish bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, soliq siyosatini samarali amalga oshirish uchun soliq yukining adolatli taqsimlanishi, soliq ma'muriyatchiligini soddalashtirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish va soliq madaniyatini oshirish zarur. Mazkur ilmiy maqolada ishlab chiqilgan taklif va tavsiyalar soliq tizimini yanada shaffof va barqaror qilishga xizmat qiladi. Kelgusida

soliq siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar empirik tahlillar va statistik modellar asosida chuqurlashtirilishi maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXAT

1. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. – London: Methuen, 1776.
2. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London: Macmillan, 1936.
3. Stiglitz J.E. Economics of the Public Sector. – New York: W.W. Norton & Company, 2000.
4. Samuelson P.A., Nordhaus W.D. Economics. – New York: McGraw-Hill, 2010.
5. Tanzi V., Zee H. Tax Policy for Emerging Markets. – IMF Working Paper, 2000.
6. Musgrave R.A., Musgrave P.B. Public Finance in Theory and Practice. – New York: McGraw-Hill, 1989.
7. Qodirov M. Soliq siyosati va iqtisodiy rivojlanish masalalari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2018.
8. Doniyorov H.T. O'zbekistonda soliq islohotlari va ularning natijalari // Iqtisodiyot va ta'lim jurnali, 2020.
9. Pulatova M.R. Fiscal policy and sustainable development // International Journal of Economics and Finance, 2019.
10. Jahon banki. World Development Report. – Washington DC, 2022.
11. Xalqaro valyuta jamg'armasi. Fiscal Monitor Report. – Washington DC, 2023.
12. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Rasmiy statistik ma'lumotlar, 2021–2024.